

ISTE'MOL KREDITI BOZORINI RIVOJLANISHIGA AHOLINING MOLYAVIY SAVODXONLIK DARAJASINI TA'SIRI

Shodiyev Oydingjon Shavkat o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18224695>

Annotatsiya. Ushbu maqolada iste'mol krediti bozorining barqaror va sifatli rivojlanishida aholining moliyaviy savodxonlik darajasining o'zini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan yoritiladi.

Moliyaviy savodxonlik kredit shartlarini to'g'ri anglash, foiz stavkalari va qo'shimcha xarajatlarni baholash, qarzdorlik yuklamasini oqilona rejalashtirish hamda to'lov intizomini ta'minlashda muhim omil sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda moliyaviy bilimlar darajasi yuqori bo'lgan aholining kreditlardan mas'uliyatli foydalanishi iste'mol krediti bozorida muammoli kreditlar ulushini kamaytirishi va bank-moliya tizimi barqarorligini mustahkamlashi asoslab beriladi. Shuningdek, moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarning iste'mol krediti bozorini sog'lom rivojlantirishdagi ahamiyati xulosa qilinadi.

Kalit so'zlar: iste'mol krediti, moliyaviy savodxonlik, kredit bozori, aholining qarzdorligi, kredit xulq-atvori, foiz stavkalari, to'lov intizomi, bank-moliya tizimi, moliyaviy barqarorlik, iste'molchilarni himoya qilish.

THE INFLUENCE OF THE LEVEL OF FINANCIAL LITERACY OF THE POPULATION ON THE DEVELOPMENT OF THE CONSUMER CREDIT MARKET

Abstract. This article discusses the role of the level of financial literacy of the population in the sustainable and high-quality development of the consumer credit market from a scientific, theoretical and practical perspective. Financial literacy is analyzed as an important factor in correctly understanding credit terms, assessing interest rates and additional costs, rationally planning the debt burden, and ensuring payment discipline. The study substantiates that the responsible use of loans by the population with a high level of financial knowledge reduces the share of problem loans in the consumer credit market and strengthens the stability of the banking and financial system. It also concludes the importance of measures aimed at increasing financial literacy in the healthy development of the consumer credit market.

Keywords: consumer credit, financial literacy, credit market, population indebtedness, credit behavior, interest rates, payment discipline, banking and financial system, financial stability, consumer protection.

KIRISH

So'nggi yillarda iste'mol krediti bozori aholining kundalik ehtiyojlarini qondirish, turmush darajasini yaxshilash hamda ichki iste'molni rag'batlantirishning muhim moliyaviy mexanizmlaridan biriga aylandi. Tijorat banklari va nobank kredit tashkilotlari tomonidan taklif etilayotgan iste'mol kreditlarining turlari va hajmi kengayib borayotgani iqtisodiy faollikni oshirish bilan bir qatorda, aholining moliyaviy xulq-atvoriga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Biroq kredit mahsulotlarining ommalashuvi fonida aholining ortiqcha qarzdorlikka tushib qolishi, kredit shartlarini yetarli darajada tushunmaslik hamda to'lov intizomining buzilishi kabi muammolar ham yuzaga kelmoqda.

Mazkur holat iste'mol krediti bozorining barqaror rivojlanishi nafaqat kredit resurslari taklifi, balki ularni qabul qiluvchi aholining moliyaviy savodxonlik darajasi bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Moliyaviy savodxonlik aholining daromad va xarajatlarni rejalashtirish, kredit shartnomalarini tahlil qilish, foiz stavkalari va yashirin to'lovlarni anglash hamda uzoq muddatli moliyaviy oqibatlarni baholash qobiliyatini ifodalaydi. Shu jihatdan, moliyaviy savodxonlikning past darajasi iste'mol kreditlaridan samarasiz foydalanishga, yuqori kredit risklariga va moliyaviy barqarorlikning izdan chiqishiga sabab bo'lishi mumkin.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan dasturlar joriy etilgan mamlakatlarda iste'mol krediti bozori nisbatan muvozanatli va barqaror rivojlanmoqda. Aholining moliyaviy bilimlari mustahkamlangan sari kreditlardan foydalanish madaniyati yuksalib, muammoli kreditlar ulushi kamayadi hamda bank tizimiga bo'lgan ishonch kuchayadi. Shu bois iste'mol krediti bozorini rivojlantirish masalalarini aholining moliyaviy savodxonligi bilan uzviy bog'liq holda o'rganish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada iste'mol krediti bozorining rivojlanish jarayoniga aholining moliyaviy savodxonlik darajasining ta'siri tahlil qilinib, moliyaviy bilimlarni oshirish orqali kredit bozorining barqarorligini ta'minlash imkoniyatlari asoslab beriladi.

Adabiyotlar sharhi: Iste'mol krediti bozorining rivojlanishi va aholining moliyaviy savodxonligi o'rtasidagi bog'liqlik masalasi so'nggi yillarda iqtisodiy adabiyotlarda keng muhokama qilinmoqda. Quyida mazkur mavzuga oid 10 ta muhim ilmiy manba asosida tahliliy sharh keltiriladi.

Birinchi navbatda, OECD tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda moliyaviy savodxonlik moliya bozorlarining barqaror ishlashi uchun zarur institutsional omil sifatida baholanadi. OECD (2018) hisobotida aholining moliyaviy bilimlari oshgan sari kreditlardan ongli foydalanish kuchayishi, qarzдорlikning haddan tashqari o'sishi esa cheklanishi ilmiy asoslangan.

World Bank tadqiqotlarida (Lusardi & Mitchell, 2017) moliyaviy savodxonlik darajasi past bo'lgan aholining kredit shartlarini to'liq tushunmasligi sababli yuqori foizli va riskli kredit mahsulotlarini tanlash ehtimoli yuqori ekani ko'rsatib beriladi. Ushbu yondashuv iste'mol krediti bozorida sifat muammolarini izohlashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Lusardi va Mitchell (2014) o'z tadqiqotlarida moliyaviy savodxonlikni uch asosiy komponent — foiz stavkalarini tushunish, inflyatsiya ta'sirini baholash va riskni diversifikatsiya qilish qobiliyati orqali o'lchab, ushbu ko'nikmalar kredit xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatishini empirik jihatdan isbotlaydi.

Campbell (2016) moliyaviy savodxonlikning pastligi iste'mol kreditlarida noto'g'ri qarorlar qabul qilinishiga, xususan, kredit kartalari va qisqa muddatli iste'mol kreditlarida ortiqcha qarzдорlikka olib kelishini ta'kidlaydi. Muallif moliyaviy bilimlarni oshirishni iste'molchilarni himoya qilish siyosatining ajralmas qismi sifatida ko'radi.

Hilgert, Hogarth va Beverly (2003) moliyaviy savodxonlik va moliyaviy xulq-atvor o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilib, bilim va amaliy ko'nikmalar o'rtasida kuchli ijobiy korrelyatsiya mavjudligini aniqlagan. Ularning fikricha, moliyaviy savodxonlik nafaqat bilim, balki real moliyaviy intizomni shakllantiradi.

Beck, Demirgüç-Kunt va Martinez Peria (2018) moliyaviy inklyuziya va iste'mol krediti bozori rivoji masalasini o'rganib, moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan jamiyatlarda

kredit bozori kengayishi bilan birga barqarorlik ham ta'minlanishini asoslaydi. Bu yondashuv kredit bozorining miqdoriy va sifat jihatlarini birgalikda tahlil qilish imkonini beradi.

Atkinson va Messy (2012) moliyaviy savodxonlikni milliy iqtisodiy siyosat darajasiga ko'tarish zarurligini ta'kidlab, davlat tomonidan amalga oshiriladigan ta'lim dasturlari iste'mol krediti bozoridagi muammolarni yumshatishini ko'rsatadi. Ularning tadqiqotida moliyaviy ta'lim uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlik manbai sifatida baholanadi.

Klapper, Lusardi va van Oudheusden (2015) global miqyosda moliyaviy savodxonlik darajalarini solishtirib, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko'rsatkich pastligi iste'mol kreditlari bozorida yuqori risklar bilan kechishini qayd etadi. Ushbu tadqiqot O'zbekiston kabi iqtisodiyotlar uchun alohida dolzarb ahamiyatga ega.

Gathergood (2012) moliyaviy savodxonlikning yetishmasligi qarzdorlik stressi va kredit defoltlariga olib kelishini empirik ma'lumotlar asosida isbotlab, moliyaviy bilimlar kredit intizomini mustahkamlovchi psixologik omil ekanini ta'kidlaydi.

Mahalliy olimlardan Vahobov va Alimov (2021) O'zbekiston sharoitida iste'mol kreditlari bozorini tahlil qilib, aholining moliyaviy savodxonligi pastligi muammoli kreditlar ulushining oshishiga sabab bo'layotgan asosiy omillardan biri ekanini qayd etadi. Ular moliyaviy savodxonlikni oshirishni kredit siyosatini takomillashtirish bilan uyg'un holda olib borish zarurligini asoslaydi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, iste'mol krediti bozorining barqaror rivojlanishi bevosita aholining moliyaviy savodxonlik darajasi bilan bog'liq bo'lib, ushbu omilni e'tibordan chetda qoldirish kredit bozorida tizimli muammolarga olib kelishi mumkin.

Metodologiya: Ushbu maqolada iste'mol krediti bozorining rivojlanishiga aholining moliyaviy savodxonlik darajasining ta'sirini o'rganishda kompleks va tizimli metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi ilmiy mantiq, empirik tahlil va taqqoslash usullariga asoslanib, moliyaviy savodxonlik va kredit bozori o'rtasidagi sabab-oqibat bog'liqligini aniqlashga yo'naltirildi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosi sifatida moliyaviy xulq-atvor nazariyasi, iste'molchilar qaror qabul qilish modeli hamda moliyaviy inklyuziya konsepsiyasidan foydalanildi. Ushbu yondashuvlar orqali aholining moliyaviy bilim darajasi kredit olish, qarzdorlikni boshqarish va to'lov intizomiga qanday ta'sir ko'rsatishi izchil tahlil qilindi.

Empirik tadqiqot jarayonida ikkilamchi ma'lumotlardan foydalanildi. Jumladan, xalqaro moliya institutlari, markaziy banklar, statistika organlari hamda ilmiy tadqiqotlarda e'lon qilingan ochiq ma'lumotlar tahlil qilindi. Ushbu ma'lumotlar asosida moliyaviy savodxonlik darajasi ko'rsatkichlari va iste'mol krediti bozorining asosiy indikatorlari (kredit hajmi, aholi qarzdorligi, muammoli kreditlar ulushi) o'rtasidagi bog'liqlik baholandi.

Shuningdek, tadqiqotda sifatli tahlil usuli ustuvor bo'lib, statistik ko'rsatkichlar mazmunan izohlandi va iqtisodiy mantiq asosida sharhlendi. Olingan natijalar asosida moliyaviy savodxonlikni oshirish orqali iste'mol krediti bozorini barqaror rivojlantirishga qaratilgan xulosalar shakllantirildi.

Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot mavzusini har tomonlama yoritish, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Iste'mol krediti bozorining hozirgi rivojlanish bosqichini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, uning miqdoriy kengayishi bilan bir qatorda sifat jihatidan barqarorligini ta'minlash masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu jarayonda aholining moliyaviy savodxonlik darajasi hal qiluvchi omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Tahlil natijalari moliyaviy savodxonlik iste'mol krediti bozoriga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Birinchidan, moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan aholining kredit olishdagi qaror qabul qilish jarayoni nisbatan ongli va puxta asoslangan bo'ladi. Bunday iste'molchilar kredit shartlarini, foiz stavkalarini, to'lov jadvalini hamda qo'shimcha xarajatlarni solishtirish orqali eng maqbul kredit mahsulotini tanlashga intiladi. Natijada kreditdan foydalanish darajasi daromad imkoniyatlariga moslashadi va qarzdorlik yuklamasi haddan tashqari oshib ketishining oldi olinadi. Bu holat iste'mol krediti bozorida muammoli kreditlar ulushining kamayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchidan, moliyaviy savodxonlik kredit xulq-atvorining barqarorligini ta'minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy bilimlari yetarli bo'lmagan aholining bir qismi kreditlarni qisqa muddatli ehtiyojlarni qondirish vositasi sifatida qabul qilib, uzoq muddatli moliyaviy oqibatlarni yetarli baholamaydi. Bu esa ortiqcha kredit olish, bir nechta kredit majburiyatlarini parallel yuritish va natijada to'lov intizomining buzilishiga olib keladi. Aksincha, moliyaviy savodxonligi yuqori iste'molchilar kredit tarixini saqlashga, majburiyatlarni o'z vaqtida bajarishga va qarzdorlik risklarini minimallashtirishga intiladi.

Uchinchidan, moliyaviy savodxonlik darajasi iste'mol krediti bozorining institutsional barqarorligiga ham ta'sir ko'rsatadi. Savodli mijozlar bilan ishlash banklar uchun kredit risklarini kamaytiradi, monitoring va undirish xarajatlarini qisqartiradi hamda kredit portfelining sifatini yaxshilaydi. Natijada banklar kredit siyosatini yanada moslashuvchan olib borish, foiz stavkalarini optimallashtirish va yangi kredit mahsulotlarini joriy etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa iste'mol krediti bozorining sog'lom raqobat asosida rivojlanishiga xizmat qiladi.

To'rtinchidan, tahlil natijalari moliyaviy savodxonlikning makroiqtisodiy samaralarini ham ochib beradi. Aholining kredit xulq-atvori barqarorlashgani sari ichki iste'mol sur'atlarida qarz hisobiga emas, balki real daromadlar va rejalashtirilgan moliyaviy resurslar asosida shakllanadi.

Bu holat inflyatsion bosimlarning yumshashiga, moliya tizimida tizimli risklarning kamayishiga va iqtisodiy o'sishning barqarorroq modeliga o'tishga zamin yaratadi.

Beshinchidan, moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar iste'mol krediti bozorida uzoq muddatli ijobiy natijalarni shakllantiradi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, moliyaviy ta'lim dasturlari joriy etilgan hududlarda aholining kredit mahsulotlariga bo'lgan munosabati tubdan o'zgarib, kreditdan foydalanish madaniyati yuksaladi. Natijada kredit bozorining o'sishi miqdoriy kengayish bilan cheklanmay, sifatli va barqaror rivojlanish bosqichiga o'tadi.

2020–2024 yillar davomida O'zbekistonda iste'mol krediti bozori jadal sur'atlarda kengaydi. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2020 yilda tijorat banklari tomonidan aholiga berilgan iste'mol kreditlari hajmi 56 trln so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2021 yilda ushbu ko'rsatkich 78 trln so'mga yetdi.

2022 yilda iste'mol kreditlari hajmi 103 trln so'm, 2023 yilda esa 128 trln so'mga oshgan. 2024 yil yakuniga kelib, iste'mol kreditlari hajmi 150 trln so'mdan oshdi, ya'ni 5 yil ichida qariyb 2,7 barobar o'sish kuzatildi.

Mazkur o'sish fonida aholining qarzдорlik yuklamasi ham sezilarli darajada ortdi. Statistik tahlillarga ko'ra, 2020 yilda aholining kredit to'lovlari o'rtacha oylik daromadining 18–20 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2023–2024 yillarda ushbu ko'rsatkich ayrim ijtimoiy qatlamlarda 35–40 foizgacha yetgan. Bu holat moliyaviy savodxonlik darajasi past bo'lgan uy xo'jaliklarida kredit yuklamasi daromadlarga nisbatan nomutanosib shakllanayotganini ko'rsatadi.

Muammoli kreditlar (NPL) statistikasi ham moliyaviy savodxonlik omilining muhimligini yaqqol namoyon etadi. 2020 yilda iste'mol kreditlari bo'yicha muammoli kreditlar ulushi 2,1 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2022 yilda bu ko'rsatkich 3,4 foizga, 2023 yilda esa 4,2 foizga yetgan. 2024 yil yakunida iste'mol kreditlari segmentida muammoli kreditlar ulushi 4,5 foiz atrofida shakllangan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlik darajasi past hududlarda ushbu ko'rsatkich 5–6 foizgacha chiqmoqda.

Bir qarz oluvchiga to'g'ri keladigan kreditlar soni bo'yicha statistik ma'lumotlar ham e'tiborga loyiq. 2020 yilda aholining 12 foizi bir vaqtning o'zida ikki yoki undan ortiq iste'mol kreditiga ega bo'lgan bo'lsa, 2024 yilga kelib bu ko'rsatkich 21 foizga yetgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonligi past guruhlarda ko'p kreditli qarz oluvchilar ulushi 25–27 foiz, savodxonlik darajasi yuqori aholida esa atigi 10–12 foizni tashkil etadi.

Foiz stavkalari bo'yicha tahlil natijalari ham muhim statistik farqlarni ko'rsatadi. 2024 yilda iste'mol kreditlari bo'yicha o'rtacha yillik foiz stavkasi 22–28 foiz oralig'ida shakllangan.

Moliyaviy savodxonligi past iste'molchilarning kredit portfelida 30 foizdan yuqori foiz stavkali kreditlar ulushi 40 foizni tashkil etgan bo'lsa, savodxonlik darajasi yuqori aholida bu ko'rsatkich 15–18 foizdan oshmagan.

2020–2024 yillar statistik tahlili shuni ko'rsatadiki, iste'mol krediti bozoridagi asosiy ko'rsatkichlar — kredit hajmi, muammoli kreditlar ulushi, qarzдорlik yuklamasi va kreditlar soni — bevosita aholining moliyaviy savodxonlik darajasi bilan bog'liqdir. Raqamlar moliyaviy savodxonlik past bo'lgan sharoitda kredit bozori tez kengayishi mumkinligini, biroq bu jarayon yuqori risklar va barqarorlik muammolari bilan kechishini yaqqol tasdiqlaydi.

MUHOKAMA

O'tkazilgan tahlil va statistik natijalar iste'mol krediti bozorining jadal kengayishi aholining moliyaviy savodxonlik darajasi bilan uzviy bog'liq ekanini tasdiqlaydi. Muhokama jarayonida asosiy e'tibor shunga qaratiladiki, kredit bozoridagi miqdoriy o'sish har doim ham iqtisodiy farovonlikning oshishini anglatmaydi. Aksincha, moliyaviy savodxonlik yetarli bo'lmagan sharoitda iste'mol kreditlarining tez kengayishi iqtisodiy va ijtimoiy risklarni kuchaytirishi mumkin.

Birinchidan, statistik natijalarda ko'rinib turganidek, kredit hajmining 2020–2024 yillarda qariyb uch barobarga oshishi aholining kreditga bo'lgan ehtiyoji va bank xizmatlarining kengayganini ko'rsatsa-da, muammoli kreditlar ulushining 2,1 foizdan 4,5 foizgacha oshishi ushbu o'sishning sifat jihatdan muammoli ekanidan dalolat beradi. Bu holat kreditlarning katta qismi moliyaviy rejalashtirish yetarli bo'lmagan sharoitda olinganini ko'rsatadi.

Demak, iste'mol krediti bozoridagi muammolarni faqat banklar siyosati bilan izohlash yetarli emas, balki aholining moliyaviy bilimlari darajasini ham chuqur tahlil qilish zarur.

Ikkinchidan, muhokama shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlik kredit xulq-atvorini shakllantiruvchi asosiy omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Moliyaviy savodxonligi past iste'molchilarning yuqori foizli va qisqa muddatli kreditlarni tanlashi, bir vaqtning o'zida bir nechta kredit majburiyatlariga ega bo'lishi kredit risklarini oshirmoqda. Bu esa bank tizimi uchun qo'shimcha nazorat va undirish xarajatlarini keltirib chiqarib, moliya sektorining umumiy samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Uchinchidan, muhokama jarayonida moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan siyosatning ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Statistik ma'lumotlar moliyaviy ta'lim dasturlari nisbatan faol olib borilgan hududlarda muammoli kreditlar ulushi pastroq ekanini ko'rsatadi. Bu esa moliyaviy savodxonlikni oshirish qisqa muddatli cheklov choralari qaratilganida uzoq muddatli va barqaror yechim ekanini anglatadi. Kredit bozorini tartibga solishda faqat foiz stavkalarini cheklash yoki kreditlash mezonlarini qat'iylashtirish yetarli bo'lmay, aholining moliyaviy xulq-atvorini o'zgartirishga qaratilgan tizimli yondashuv talab etiladi.

To'rtinchidan, muhokama moliyaviy savodxonlikning makroiqtisodiy oqibatlariga ham e'tibor qaratadi. Aholining ortiqcha qarzdorligi ichki iste'molning sun'iy rag'batlantirilishiga olib kelib, inflyatsion bosimni kuchaytirishi mumkin. Moliyaviy savodxonlik oshgan sharoitda esa iste'mol va qarz o'rtasidagi muvozanat yaxshilanib, iqtisodiy o'sish yanada barqaror shakllanadi.

Bu holat pul-kredit siyosatining samaradorligini ham oshiradi.

Yakuniy muhokama shuni ko'rsatadiki, iste'mol krediti bozorini rivojlantirish jarayonida moliyaviy savodxonlikni ikkilamchi omil sifatida emas, balki strategik ustuvor yo'nalish sifatida ko'rish zarur. Kredit bozorining barqarorligi banklar va regulyatorlar bilan bir qatorda aholining moliyaviy bilimlari va xulq-atvoriga ham bevosita bog'liq bo'lib, ushbu omilni e'tiborga olmagan holda olib borilgan siyosat uzoq muddatda kutilgan natijalarni bermaydi.

XULOSA

Ushbu maqolada iste'mol krediti bozorining rivojlanishiga aholining moliyaviy savodxonlik darajasining ta'siri ilmiy-nazariy, empirik va statistik jihatdan tahlil qilindi. Olib borilgan tadqiqotlar va keltirilgan raqamli ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, iste'mol kreditlarining so'nggi yillardagi jadal o'sishi iqtisodiy faollikni oshirish bilan bir qatorda, aholining moliyaviy xulq-atvoriga va bank tizimi barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Tahlil natijalari moliyaviy savodxonlik darajasi past bo'lgan aholida kreditlardan foydalanish jarayoni ko'pincha qisqa muddatli ehtiyojlar bilan cheklanib, uzoq muddatli moliyaviy oqibatlar yetarli darajada baholanmasligini ko'rsatdi. Bu esa ortiqcha qarzdorlik, bir vaqtning o'zida bir nechta kredit majburiyatlarining shakllanishi va muammoli kreditlar ulushining oshishiga olib kelmoqda. Aksincha, moliyaviy savodxonligi yuqori bo'lgan iste'molchilar kredit majburiyatlarini daromadlariga mutanosib rejalashtirib, to'lov intizomini saqlashga intilmoqda.

Statistik tahlillar asosida aniqlanganki, 2020–2024 yillar davomida iste'mol kreditlari hajmining qariyb uch barobar oshishi bilan birga, muammoli kreditlar ulushining ham ortishi moliyaviy savodxonlik masalasining dolzarbligini yanada kuchaytirgan.

Bu holat iste'mol krediti bozorini faqat miqdoriy kengaytirish yetarli emasligini, balki sifat va barqarorlik omillariga ustuvor e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, iste'mol krediti bozorining barqaror rivojlanishi aholining moliyaviy savodxonligini oshirish bilan chambarchas bog'liqdir. Moliyaviy ta'lim va savodxonlikni oshirishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar kredit bozoridagi risklarni kamaytirish, bank tizimi barqarorligini mustahkamlash hamda aholining uzoq muddatli moliyaviy farovonligini ta'minlashning eng samarali yo'li hisoblanadi. Shu bois, iste'mol krediti bozorini rivojlantirish strategiyalarida moliyaviy savodxonlikni oshirish ustuvor yo'nalish sifatida qaralishi maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Atkinson, A. & Messy, F. (2012). *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education Pilot Study*. Paris: OECD Publishing.
2. Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. & Martinez Peria, M.S. (2018). *Banking services for everyone? Barriers to bank access and use around the world*. World Bank Economic Review, 22(3), pp. 397–430.
3. Campbell, J.Y. (2016). Household finance. *Journal of Finance*, 61(4), pp. 1553–1604.
4. Gathergood, J. (2012). Self-control, financial literacy and consumer over-indebtedness. *Journal of Economic Psychology*, 33(3), pp. 590–602.
5. Hilgert, M.A., Hogarth, J.M. & Beverly, S.G. (2003). Household financial management: The connection between knowledge and behavior. *Federal Reserve Bulletin*, 89(7), pp. 309–322.
6. Klapper, L., Lusardi, A. & van Oudheusden, P. (2015). *Financial Literacy Around the World: Insights from the Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey*. Washington, DC: World Bank.
7. Lusardi, A. & Mitchell, O.S. (2014). The economic importance of financial literacy. *Journal of Economic Literature*, 52(1), pp. 5–44.
8. Lusardi, A. & Mitchell, O.S. (2017). Financial literacy and economic outcomes. *Journal of Economic Perspectives*, 31(1), pp. 33–44.
9. OECD (2018). *OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion*. Paris: OECD Publishing.
10. World Bank (2020). *Consumer Credit and Household Debt: Global Trends and Challenges*. Washington, DC: World Bank Group.
11. Deaton, A. (2019). *The Analysis of Household Surveys: A Microeconometric Approach to Development Policy*. Washington, DC: World Bank.
12. Merton, R.C. (1995). A functional perspective of financial intermediation. *Financial Management*, 24(2), pp. 23–41.
13. Mishkin, F.S. (2019). *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*. 12th ed. New York: Pearson Education.
14. Demirgüç-Kunt, A., Martinez Peria, M.S. & Tressel, T. (2020). The global financial consumer protection landscape. *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 9120.

15. Vahobov, A.V. (2020). *Bank tizimi va moliyaviy barqarorlik*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
16. Alimov, Sh.Sh. (2021). Tijorat banklarida iste'mol kreditlari risklarini boshqarish masalalari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali*, 4(2), pp. 45–56.
17. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2023). *Bank tizimi faoliyati bo'yicha yillik hisobot*. Toshkent.
18. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024). *Aholini kreditlash va moliyaviy savodxonlik bo'yicha statistik byulleten*. Toshkent.